

Олег Сенцов: «Вірю в людей, які не боялися»

Олег Сенцов народився 13 липня 1976 року у Сімферополі, Крим, Україна. Прем'єра його першого фільму «Гамер» відбулася на МКФ у Роттердамі в 2012 році. Наступним мав бути «Носоріг» (нагорода за Найкращий проєкт і Найкращий пітчінг на МКФ у Софії, 2012). Виробництво було заплановано на 2014 рік. З листопада 2013 року, відколи як почався Євромайдан, Сенцов став активним учасником руху «Автомайдан». У 2014 році на початку анексії Криму Сенцов був заарештований російськими силовиками, звинувачений у плануванні терактів і доставлений до Москви. Незважаючи на повну відсутність доказів, він був незаконно засуджений до 20 років позбавлення волі, що спричинило глобальну кампанію за його звільнення. У 2018 році Сенцов отримав Премію Сахарова за свободу думки, що вручається Європарламентом, перш ніж був остаточно звільнений 7 вересня 2019 року в рамках угоди про обмін ув'язненими між Росією та Україною.

Письменник і кінорежисер Олег Сенцов.

Розмовляв Юлій Швець

– *Олеже, чим для вас є кіно? Це життєва місія чи гра?*

– Кіно для мене – це найкраще заняття на землі. Я хотів ним займатися і я ним займаюся. Хоча не завжди було так. Я любив кіно, читав книжки про кіно, читав багато. За радянських часів, коли нічого цікавого, мені здавалося, не відбувалось у вітчизняному кіно, став дивитися зарубіжне. Років у 27 почав дивитися серйозніше. Почали з'являтися деякі ідеї. І коли мені було тридцять, усвідомив, що хочу займатися саме кіно. Ще не знав, як це буде, але знав, що це рішення вкрай серйозне. Готувався й поїхав вступати в Москву на Вищі курси сценаристів і режисерів – у них була платна освіта для іноземців. В Україні не було таких освітніх закладів, а п'ять років у звичайному кіноінституті я не готовий був витратити... Гроші в мене були – я займався бізнесом. Але в Москві мене не взяли: – Ти такий розумний, сперечаєшся з будь-якого приводу, з тобою багато клопоту.

– *А хто набирав курс того року?*

– Хороші люди були – я вступав у майстерню Володимира Фокіна й Алли Сурикової. Алла підтримувала мене, але врешті відступила і я поїхав додому. У мене знайомих у сфері кіно не було. Тож я зайнявся самоосвітою, багато читав, дивився, намагався аналізувати. Писав сценарії, почав робити короткометражки. Зібрався знімати перший повний метр, спілкувався з такими ж як і я початківцями – це було якесь божевілля. Криза 2008 року дещо підкосила мій бізнес. Останні свої гроші вклав в кіно і за двадцять тисяч доларів зняв «Гамера». Кіно не було надто вдалим, ніхто не хотів його брати на фестивалі, але після того, як його подивилися європейські відбірники і взяли в Роттердам, фільм «пшов» по фестивалях. Потім був «Носоріг», який ми тут в Одесі пітчінгували. Так що мій шлях в кіно був важким.

– *Кого ви вважаєте своїм учителем в сенсі ремесла і кого – духовним гуру?*

– Андрія Тарковського. Рівень його кіно настільки високий, кіно настільки серйозне... Я багато разів передивлявся його стрічки. Дивився авторське кіно, але Тарковський – саме той режисер, хто до глибини мене вразив. Він знімав «інше кіно», але таке, що одразу розумієш: це – велике мистецтво. Бергман, Антоніоні, Олексій Герман – вони теж впливали на мене, але в сенсі особистісного розвитку найбільш вплинув Тарковський.

– *Яку якість у професії режисера вважаєте вкрай необхідною?*

– Я завжди цитую когось із великих, коли своїх думок не маю (*сміється*). Мені дуже подобається вислів, що режисер – це людина з душею поета і волею сержанта. Треба придумати і потім це реалізувати. Аби придумати – треба мати креативність і талант. Щоб реалізувати – потрібно мати волю і організаторські вміння.

– *Ця організаційна жорсткість, мабуть, працює більше на наших теренах, бо коли дивишся на зарубіжних режисерів, вони здаються вкрай лагідними і делікатними?*

– У них процес фільмування чіткий і системний. У нас завжди потрібно щось чи когось «дотискувати». Більше того, інколи мати навіть схожі на кримінальні схильності (*сміється*), аби заставити зробити все як треба. Постійно робиш щось, що «ламає» людей, обставини. Робити кіно у нас важко.

– *Є у вас свій особистий фірмовий метод роботи з акторами і не акторами? Їх потрібно любити?*

– Любов – це не моє. У мене не так багато досвіду – розумієте чому. Зняли «Гамера» за десять знімальних днів. Днів небагато, але досвід величезний. А потім я не знімав кіно, бо був у в'язниці. Там кіно в голові вирувало теж, але з реалізацією було важко (*сміється*). Метод роботи по-

лягає в тому, що я просто проводжу багато кастингів як професійних так і непрофесійних акторів. Шукаю людей, які максимально підходять на роль – внутрішньо і зовнішньо. В 2013 році під час роботи над «Носорогом» я робив кастинги в Криму майже рік. А після звільнення починав знову все з нуля. Зацікавлені люди приходили ще і ще, і деякі докоряли за те, що потрібно стільки пробуватись. Останній кастинг я вже робив тоді, коли було лише два кандидати і вони виконували призначені їм завдання, а інші претенденти на це дивилися – і це та конкуренція, якої ніхто не робить. А коли я зібрав нарешті акторський ансамбль, я сказав, що побачимося на зйомках і більше з акторами не спілкувався.

– Як у «Гамері» ви змогли досягти такої органічності непрофесійних акторів? Ви казали, що робили по двадцять дублів?

– Сорок! Інші люди з нашої знімальної групи не бачили різниці між однаковими, здавалось, дублями. А я доводив їм, аргументував... На «Носорогові» я став значно краще працювати, на кілька рівнів вище, хоча основний метод не змінився.

– Чи вважаєте удачею фільм «Номери», знятий за вашим сценарієм з урахуванням ваших вказівок, які ви давали із тюрми?

– Цей проєкт болючий для мене, бо він не так вдався, як я хотів би. Я його не знімав. А режисура – це дух фільму. Я проконтролював текст, тому що я його написав, подивився декорації, взяв участь у кастингу акторів. Але коли я побачив те, що зроблено, я зрозумів, що це – не моє кіно. Зрозуміло, що Ахтем Сеїтаблаєв зробив кіно по-своєму, хоча намагався робити по-моєму. Це цікавий досвід, і я вдячний Ахтему і всім акторам, що працювали над ним. Бо тоді для мене цей проєкт був дуже важливим, це була велика підтримка – я якраз голодував. Це кіно, за яке не соромно, але я знаю, що його можна було зробити краще. Якби я був на знімальному майданчику, можливо, я зробив би краще, а, можливо, ні, але я ніс би за все відповідальність. Ось «Носоріг» – це той проєкт, де я все проконтролював.

– Нещодавно ви зробили гучну заяву щодо вашого наступного проєкту і його несприйняття експертами Держкіно. Як так розумію, що є чимало людей, вкрай не задоволених ситуацією, яка склалась в Держкіно, але принципову заяву зробили лише ви.

– По-перше, я вже нічого не боюсь. Перестав боятися на Майдані, коли в нас стріляли. Коли мене катували феєсбешники, було вже не так і страшно. І навіть в Росії теж було не страшно помирати. Кого тепер мені боятися – людей, котрі прийшли на відповідальні посади тимчасово? Нікуди не зникне без них українська культура. Проблема ж не в тому, що «фільму Сенцова» не дали фінансування, а в тому що зараз медіа-групи одноосібно керують нашим кіно. І вони просто ділять гроші між своїми, а люди, які не входять в їхнє коло, залишаються за бортом, в тому числі й я. Не знаю і знати не хочу, з ким і скільки треба випити і «поручкатись». Я взагалі не знаю цих людей. Хочу лише, аби все було прозоро. Прийшов, подав документи, експерти оцінили, конкурс люди побачили, і стало зрозуміло, що такий-то проєкт найкращий. А в нас навіть прізвищ нема в експертних висновках. Не подобається щось ідейно, ставлять «втемну» два бали і прощай.

– Якось я бачив на власні очі експертний висновок: «Не по Сеньке шапка». Вичерпно і метафорично... Принаймні, розумієш, за кого кінематографістів мають. Як вважаєте, надихне ваш вчинок когось сказати хоча б половину правди?

– Не можу казати за інших. Всі кажуть на мене «герой», вішають на мене цей ярлик і очікують від мене героїства. Я не вірю в «героїв», я вірю в людей, які «не побоялись». От не побоявся піти на Майдан з дерев'яним щитом проти Беркута, який стріляв з автоматичної зброї. Не побоявся піти під танки російські на Донбасі 2014 року. Хтось не побоявся в Україні посидіти у в'язниці, коли від нього вимагали певних показань, дуже комусь потрібних. Ти не боїшся і ти просто не кривдиш себе і живеш в ладах із совістю.

– Які теми для вас є найважливішими в кіно?

– Для мене дуже важлива людина в кадрі, і я про неї розповідаю. І важливо, де дія відбувається. Перший фільм я зняв про хлопця, який грає в комп'ютерні ігри, зараз я зняв кіно про бандита, який кається. Третій, «зарізаний» Держкіно, – про звичайну пересічну людину – у героя двоє дітей, є дружина і є робота... Ще один, який я хочу знімати англійською мовою з американськими продюсерами – про хлопчика, який з мамою приїжджає в американську провінцію й там з ними відбуваються різні події. Це сімейне кіно.

– У фокусі вашої уваги практично нема представників середнього класу.

– Мене цікавлять люди без прив'язки до якогось національного чи соціального питання. Чому так гарно приймали «Гамера» в світі, в Японії, зокрема, і в США. До мене підходили жінки різного віку і казали, що тепер вони розуміють свого сина. У фільмі була універсальна історія. Мій «Носоріг» – більш локальне, ментальне кіно про дев'яності, загалом про людину, яка йде по найлегшому зі шляхів. І це може бути цікавим для багатьох, а, можливо, це мій мінус – «отримав державні кошти і не хочеш знімати про наші реалії». Я не шукаю актуальності. Мене цікавлять, як видається, більш ґрунтовні речі.

– Можете назвати когось із українських режисерів чи фільмів, які вас останнім часом схвилювали?

– Я дивлюсь українське кіно. Розкажу одну історію. В Ростові, коли йшли суди над мною влітку 2015 року, в камеру поставили телевизор для хлопчика, який там теж перебував – із місцевих. В залежності від зміни, ми могли дивитись телевизор і після «відбою». Були такі зміни, які дивились на це крізь пальці. Десь у половині першої ночі хлопець ліг спати, а я пішов вимикати телевизор. Він взагалі показував всього чотири канали. І я випадково натиснув на іншу кнопку і потрапив на «ТНТ», який демонстрував фільм «Плем'я» Мирослава Слабошпицького. І мені стало цікаво. Я дивився до третьої ночі й це було неймовірно. У мене забирають двадцять років життя, а я дивлюсь українське кіно. В російській тюрмі. Мабуть, телевізійники ще до війни підписали контракти. Кращими із знятих за останні роки вважаю «Донбас» Сергія Лозниці, «Атлантиду» Валентина Васяновича. У молодих зустрічаються цікаві короткометражки, хоча ігрове кіно у нас не дотя-

гує до пристойного рівня. Потрохи розвивається, але... є куди рости. Дивлюся національний конкурс ОМКФ і в порівнянні з кращими «пальмовими гілками» розумію – де зараз вони і де ми. Я бачу навіть своє кіно за столбальною системою – де воно перебуває.

– Звідки черпаєте натхнення і творчі ідеї?

– Кожен сценарій з'являється по-своєму. Коли пишу сценарій чи книжку, то відчуваю, що для мене література завжди була якоюсь прикладною річчю. Кіно було головним. Ті, хто читає мої тексти, кажуть, що це написано стисло, але яскраво. Це той художній кінематографічний стиль, до якого я схилиюся і в літературі... Якись історії виникають, звичайно, «за столом», а задум «Носорога» з'явився із розмови в авто з чоловіком, якого я знав багато років. У цій розмові він розкрився зовсім з іншого боку, ніж я його знав. Різні у нас з ним виявились світи. І коли я йшов додому після цієї розмови, виникла ідея зняти фільм про його світ. Інший проект «Кай» – це трохи й про моє життя, але не сюжетно, а за внутрішньою напругою. Інший, який я зніматиму англійською мовою – «Близкучий світ», – мені тоді наснився сон про хлопчика. Я прокинувся і почав писати. Потім ніч думав, а на другий день теж писав. У мене перший «драфт» виник за два дні. Творчість завжди ірраціональна, є відчуття – і я пишу.

– Що стримує вашу творчу свободу?

– Ніщо не може стримати мою творчу свободу і свободу взагалі. Кіно – це велика частина мого життя. Є ще література, особисте життя, громадська діяльність. Я повновладний капітан свого «життєвого корабля». Я і в буквальному сенсі капітан: у мене була мрія, і коли я отримав у 2012 році призи за «Гамера», то на ці гроші поплив на яхті вперше, потім повернувся, пішов на курси, навчився керувати і тепер ходжу з друзями під парусом. Зараз хочу йти в Атлантику...

– А є щось, про що жалкуєте, що хотіли втілити, але не вдалося?

– Так. Я хотів у 2014-му році поїхати на фронт, бути поруч з друзями, у мене був квиток, але за два дні мене затримало ФСБ. Хоча в'язниця й не краще місце, аби «відкосити» від армії, але порівняно з друзями, які воювали на Донбасі, я був у відносній безпеці. Й усвідомлення цього мені важко переносити... А ще знайомий у мене був у військовому формуванні територіальної оборони. У нас ця надзвичайно важлива річ, на жаль, зовсім не розвинута. Мені цікаво було подивитися, як це працює. Пішов на один день на навчання і зрозумів, що можна зняти класну комедію на цю тему. Типу «Котиків», про той «бардак», який у нас існує. Але я людина більш, можна сказати, аскетична і жорстка, й у мене це була б драма, мені б не вистачило почуття гумору для цього фільму.

– Але це могло бути кіно, яке допомогло б вам пережити ваш травматичний досвід...

– Я не знімаю патріотичне кіно – про Майдан, про в'язницю, про Крим, про війну. Не знімаю, бо мені це надто сильно болить. Я не хочу все забути – я займаюсь такими питаннями у своєму громадському житті й знімати про це мені поки не хочеться. А знімати в комедійному жанрі я не можу.

– Вам на нинішньому етапі життя й творчості цікаво спілкуватися з новими людьми чи цікавіше своїми проектами і думками ділитися зі старими друзями?

– Я завжди за спілкування. Фестиваль – це чудова нагода... Кажуть, що я цілісна людина. Ось майстер-клас запропонували зробити й мені це цікавим здалося – поділитися своїм досвідом. Бо хтось і мені допомагав і я теж хочу комусь допомогти – комусь порадою, комусь «контактом», когось словом підтримати. Я пам'ятаю свій work in progress – як це мені допомогло колись. В нашій спільноті така підтримка не дуже культивується, тому що ми не уявляємо, як це важливо: зуміти відійти вбік, аби дати комусь отримати підтримку – ту, яка тобі вже не дуже й потрібна.

– На якій стадії нині ваш фільм «Носоріг»?

– Його відправлено до конкурсу «Горизонти» Венеціанського кінофестивалю, де відбудеться світова прем'єра. Ми довго робили так звану «майстер-копію», хоча фільм зробили всього за рік. В липні минулого року підтвердили збільшене фінансування, а без нього ми би не змогли зробити фільм швидко: почали в липні 2020-го року і в липні 2021 року закінчили. З тих речей, що «швидко, добре, якісно і дешево» – «Гамер» був «якісний і дешевий», але робився довго. Кіно можна зняти і на маленькі гроші, його й на фотоапарат можна зафільмувати. Питання лише в якості. Більший бюджет дає більше можливостей.

– Час, відображений в «Носорогові», все більше від нас віддаляється. Чи не втрачає актуальності тема «буземних дев'яностих»?

– Ні, не втрачає. Та й у нас немає кримінальної драми, яка показує світ дев'яностих. Ми не маємо орієнтуватися на російські патерни – брати приклад з «Брата-2» чи якоїсь «Бригади». Адже там – суто російські меседжі. «Носоріг» вийшов більш глядацьким, ніж художнім. Так сталося, хоча я хотів робити його «авторським». Фільм жорсткий, він матиме, мабуть, обмеження 18+. Я ще не розумію, як цей фільм сприймуть глядачі. Це чоловіче жорстке кіно, але є в ньому й цікаві жіночі образи. Там п'ятдесят персонажів, окрім основного героя. Плюс масовки триста людей. Вийшло дуже амбітно. Я сам останню майстер-копію не бачив, бо її робили в Польщі. Бачив, звичайно, всю стрічку, але фінальну копію, яка буде демонструватись у Венеції, не бачив. Було надто багато правок і тільки за три дні до кінця прийому заявок у Венеції ми відправили їм копію.

– Олесе, є якесь питання яке ми не обговорили, але вам би хотілось на нього відповісти?

– Хотів би розказати про виконавця ролі «Носорога». Він – колишній футбольний фанат, брав участь у масових бійках, потім пішов на війну, служив у добровольчому батальйоні, повернувся і став займатися громадською діяльністю в організації, яка намагається припинити незаконні за будови, підтримує екологічні проекти. Сергій Філімонов виявився хорошим актором. А в сенсі органічності у мене до нього взагалі питань нема. Він і зовні був схожим на мого героя, пройшов шлях настільки ж складний, і тепер він рухається в правильному напрямку, розвивається – за цим цікаво слідкувати, коли людина росте...

Серпень 2021, Одеса